№ 119 Յուլիսի 11 (23) **1880** Յուլիսի 11 (23) № 119

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի. Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անպատճառ հարկաւոր է.—Ներքին տեսութիւն. Նամակ խմբագրին. Նամակ խմբագրին. Ներքին լուրեր.—Արտաքին տեսութիւն. Ցունաստան. Արևելք և Ֆրանսիա.—«Մշակի» հեռագիրներ.— Յայտարարութիւններ.— Բանասիրական. Բրդահայք.

ԱՆՊԱՏՃԱՌ ՀԱՐԿԱՒՈՐ Է

Հայի ձայնը չէ լսում Եւրոպան, հայ լեզուն չէ հասկանում եւրոպացին: Թիւրքաց Հայաստանի դրութեան մասին տեղեկութիւնները Եւրոպան ստանում է դարձեալ հայերից, երբ որ սրանք խօսում կամ գրում են օտար լեզուներով....

Ինչքան էլ մեքեր յայտնես հայոց լրագրում, ինչքան էլ բողոքես հայոց թերթի մէջ Թիւրքիայի բարբարոսութեան կամ Եւրոպայի անտարբերութեան դէմ,—ոչինչ չէ օգնում, որովհետև հայոց լրագիրը, ամսագիրը, գիրքը կամ բրօշիւրը օտարներից ոչ ոք չէ կարդում և օտար ոչ մի լրագիր մեր գրուածները չէ արտատպում:

Մեր ձայնը Եւրոպային լսելի անելու համար անպատճառ հարկաւոր է որ հայերը ունենան օտար լեզուով մի օրգան:

Մեր կարծիքով ամենից լաւ կը լինէր հրատարակել Ռուսաստանում՝ Ս. Պետերբուրգում, կամ Մոսկվայում մի շաբաթաթերթ ֆրանսերէն և ռուսերէն լեզուով, որի նպատակը լինէր պաշտպանել Թիւրքաց հայերի շահերը, բացատրել նրանց դրութիւնը Եւրոպային:

Ի հարկէ կարելի էր հիմնել այդ տեսակ շաբաթաթերթ կամ փոքրիկ ամսագիր ոչ թէ միայն Ս. Պետերբուրգում կամ Մոսկվայում, այլ նոյն իսկ Թիֆլիսում,—բայց դրա համար քիչ շատ նիւթական միջոց է հարկաւոր, գոնէ սկզբում մի փոքրիկ դրամագլուխ է հարկաւոր:

Մենք ունենք մեր աչագին ծախսերը «Մշակի» վրա, եթէ ոչ մենք ուրախութեամբ յանձն կառնէինք և այդ տեսակ թերթի հրատարակութիւնը, որի պահանջը սաստիկ զգացվում է այժմ: Բայց եթէ մեր ունեւորները մեզ ամենափոքրիկ գումարն անգամ խոստանային այդ հրատարակման համար, մենք ուրախութեամբ յանձն կառնէինք հրատարակել Թիֆլիսում մի հայոց օրգան ֆրանսերէն և ռուսերէն լեզուներով, որ պաշտպան հանդիսանար Թիւրքաց հայերի գործի:

Եւ չը պէտք է մոռանալ որ այդ տեսակ թերթ հարկաւորութիւն չը կայ տարիներով հրատարակել: Այս րոպէիս հայոց խնդիրը վճռվում է, հիմա ուրեմն պէտք է խօսել, գործել: Մէկ տարուց յետոյ կամ հայոց խնդիրը լաւ կը վճռվի,—այն ժամանակ այլ ևս Թիւրքաց հայերը պէտք չեն ունենայ մի պաշտպան լրագրի մէջ, կամ Թիւրքիայի հայերը ոչինչ չը ստանալով Եւրոպայից, բոլորովին կանհետանան որպէս ազգութիւն աշխարհիս երեսից, որովհետև բոլորն էլ կը գաղթեն իրանց հայրենիքից,—և այն ժամանակն էլ մի հայոց օրգան, մի թերթ որ պաշտպանէր հայոց դատը Եւրոպայի առաջ, նոյնպէս աւելորդ կը լինի....

Ուրեմն այդ տեսակ թերթ հիմնելով այժմ, բաւական է մի տարի միայն հրատարակել նրան, փառք թէ լաւ կը վերջանայ հայոց խնդիրը:

Կը սպասենք, արդեօք արձագանք կը գտնի հայերիս մէջ մեր այդ առաջարկութիւնը:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, մայիսի 10-ին

Յօգուտ Վանի սովատանջների մայիսի 8-ին ժողովեցաւ՝ Վանքի մայր եկեղեցու գաւթում. Օնանեանց 20 կ., Բորխանց 1 ր., Գասպարեանց 20 կ., Ալամդարեանց 20 կ., Աւագեանց 10 կ., Պոլսեցի հայ 1 ր., Եսայեանց Առաքել 1 ր., Դուչայեանց 1 ր., Տէր-Մարկոսեանց 20 կ., Своя 1 ր., Մարգարեանց 1 ր., փրիգոնեանց մի ֆրանկ—փոխեցինք 40 կոպէկի հետ 40 կ., Մանվելեանց Աւետիս 40 կ., Մունչեսեանց Մարգար 1 ր., Աբրահամեանց Արտեմ 1 ր., Արզումանեանց Խաչատուր 40 կ., № № 1 ր., Օնանեանց 20 կ., Գաբրիէլեանց 40 կ., Խաչատուրեանց Արտեմ 20 կ., Ճոնեանց տիկին 20 կ., Աղզամանեանց Արտեմ 20 կ., Բօչարեանց 1 ր., Ոմանք 20 կ., Եղիազարեանց տիկին 1 ր., Խարազեանց 20 կ., Ոմանք 1 ր.: Գումարն է 15 ր. 70 կ.: Աղքատներին բաժանեցինք 40 կ.: Մնում է 15 ր. 30 կ.:

Սմբատ Հովուեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 8 յուլիսի

Տարակոյս չը կայ որ մտաւորապէս զարգացածը թէ մէկ անհատ լինի, թէ մէկ ամբողջ ազգ՝ միշտ աւելի արտօնութիւններ է վայելում քան թէ չը զարգացածը և չը կրթվածը: Բայց զարգացածն ու կրթվածը միանգամայն հաստատապէս համոզված է որ անհնարին է վայելել այն արտօնութիւնները և գերադաս դիրքը, եթէ նա չարունակ չը կատարէ և իր պարտականութիւնները: Բարոյական աշխարհում իրաւունքն ու պարտականութիւնը և պարտականութիւնն ու իրաւունքը այնքան սերտ իրար հետ կապված են, որքան պատճառն ու արդիւնքը թէ ֆիզիքական և թէ բարոյական երևոյթներում:

Հայ ազգը ճանաչել է, որ ինքն մտաւորապէս մի քանի աստիճան բարձր է կանգնած իրան շրջա-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲՐԴԱՀԱՅՔ

—

Վասակ հայ մ'էր:

Կը լսենք թէ Տիարպէքիրի հայ-բողոքական հասարակութեան պատուելի հովիւ պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր որ երբ անգղիական հիւպատոս պ. Թրօթթըր առաջին անգամ Տիարպէքիր եկաւ, ջանաց համոզել զայն թէ «Հայաստան» բառը գործածելու պէտք չը կար, ըստ որում բոլոր այն վիլայէթներն, որոց վրա պ. հազարապետին իրաւասութիւնը կը տարածուէր, Քրդաստան էին միայն: Այս պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր, որ ինքզինք երկրին անցելոյն և ներկային կատարելապէս հմուտ ցուցնելով, յաջողեցաւ համոզել զպ. Թրօթթըր թէ հայ ազգութիւն մ'այլ ևս վիպական բան մ'էր. և իւր գրդմամբ է եղեր, որ պ. Թրօթթըր տետրակ մը խմբագրեր և Անգղիոյ Աշխարհագրական Արքունի Ակադեմիային գրկեր է՝ հաստատելով թէ Կարնոյ, Վանայ, Բաղէշու, Քարբերդի և Տիարպէքիրի վիլայէթք Քրդաստան են: Պ. Պօյաճեանի խորհրդով է եղեր որ պ. Թրօթթըր՝ օտարազգի մը՝ որ բնականաբար այս խնդրոյ վրա ինքնին բաւական տեղեկութիւն չէր կրնար ունենալ, իւր տեղեկագրին մէջ Հայաստանի մը գոյութիւնն հերքելու համար սա կերպ փաստաբանութիւն մ'ըրեր է. «Ըստ որում անիշխանական և ոչ—կազմակերպեալ երկիրներու մէջ տիրող անունն այն ցեղին անունը կը լինի, որոյ լեզուն ամենէն աւելի կը խօսուի, և որոյ ձեռքն են երկրին արհեստներն, և որոյ սովորութիւններն և հագուստը նոյն երկրին սովորութիւններն և հագուստն են, այսինքն, նկատելով որ այդպիսի վիճակի մէջ գտնուող երկիրներն «հոն քաղաքակրթութեան գլխաւոր տարերքը ներկայացնող ցեղին անուամբ կը յորջորջուին, և նկատելով որ Կարնոյ, Վանայ, Բաղիշու, Քարբերդի, և Տիարպէքիրի վիլայէթներուն մէջ ամենէն աւելի խօսուող լեզուն քրդերէն է, հայք ալ նոյն լեզուն կը գործածեն. թէ արհեստները քրդական արհեստներ են, ժողովրդեան հագուստը քրդական է, սովորութիւններն ու աւանդութիւններն ալ քրդական, հետևաբար, բոլոր այդ տեղերը Քրդաստան են, մանաւանդ թէ հոն քուրդերն ամենաբացարձակ մեծամասնութիւն ունին ուրիշ ո և է ժողովրդեան վրա, և այդ վիլայէթներուն համար «Հայաստան» անունն այլ ևս պատմական անուն մ'է: Այս փոփոխութեան մի օրինակն է Ամերիկայի Միացեալ—Նահանգներն, ուր Հնդիկ—բարբարոս ցեղը գաղթականաց առջև տեղի տուած էր և հետզհետէ անհետանալով, նոր երկիր մ'երևան ելած էր հոն: Նոյնպէս հայք քրդաց առջև տեղի տուած են և Քրդաստան Հայաստանի յաջորդած է:»

Թէև մեք այս տեղեկութիւնները «կը լսենք» ի սովորական ձևով կը հրատարակենք, այսու ամենայնիւ ասոնց կէտ առ կէտ ճշդութեան կըրնանք երաշխաւորել, գծրագրաբար: Այս տեղեկութիւնները մեզ տուող անձն երկար ժամանակ Եւրոպա և Կովկասիա բնակած պատուարժան և արժանահաւատ ազգային մ'է, որ անցեալ տարի պ. Թրօթթըրի կընկերանար անոր ուղևորութեանց մէջ, և պ. Թովմաս Պօյաճեանի բոլոր այս հակահայկական քաջագործութեանց ականատես վկայ լինելէ զատ, անոր խորհրդով պ. Թրօթթըրի շինած տետրակն ալ իւր աչօք տեսած և կարդացած է: Ինչպէս գիտեն մեր ընթերցողք, պ. Թրօթթըր մինքան փոտահութիւն ունեցած է պ. Թովմաս Պօյաճեանի, այն է Տիարպէքիրի բողոքական պատուելիին վրա, որ ինք Տիարպէքիրէն բացակայ եղած ժամանակներուն համար զայն իրեն փոխանորդ կարգած է, և պ. Թովմաս Պօյաճեան «անգղիական հիւպատոսի փոխանորդ» ստորագրութեամբ գրութիւններ ունեցած է վերջին կապոյտ տետրակին մէջ: Արդէն պ. Թովմաս Պօյաճեան Տրապիզոնի անգղիական հիւպատոս հաջակաւոր պ. Փալկրավի հետ ալ սերտ յարաբերութիւններ ունեցած լինելով, կը լսենք թէ պ. Փալկրավ Հայաստանի նկատմամբ երեք տարի առաջ հրապարակաւ յայտնած գաղափարներն, որք լորտ Քարնարվոնի հետ իւր վիճաբանութեան պատճառ եղան, Տիարպէքիրի բողոքական պատուելի պ. Թովմաս Պօյաճեանէն առած էր:

Նոյնպէս, այս սքանչելի հայասէր պ. Թովմաս Պօյաճեանի տուած տեղեկութեանց յենլով, պ. Թրօթթըր ցեղաբանական քարտէս մը շիներ է վերոյիշեալ հինգ վիլայէթից համար, յորում տարբեր գոյներով կը յայտնէ եղեր քրդաց կամ քրդախօս հայոց բնակած տեղերն, և զուտ հայախօս հայոց բնակած տեղերն, այնպէս որ, շնորհիւ պ. Թովմաս Պօյաճեանի տեղեկութեանց, այս քարտէսին վրա միայն ակնարկ մը նետել բաւական է եղեր հասկնալու թէ հայք ամենաչնչին տարր մ'են այն երկրին մէջ, զոր տակաւին Հայաստան և Հայրենիք կանուանեն՝ լոկ ազգային զգացմամբ:

Արդէն պ. Թովմաս Պօյաճեանի անգղիական կապոյտ տետրակին մէջ հրատարակեալ գրութիւններն ալ հակահայկական զգացմամբ կը բուրեն, և սա էր որ Փիլիպպոս եպիսկոպոսի կոչին այնքան ձախող և չափազանցեալ կերպիւ ներկայած էր անգղիական հասարակութեան, սա էր որ անմիջապէս Անգղիոյ արտաքին գործոց նախարարութեան հեռագիր քաշելով այնպէս ցուցած էր իբր թէ հայք զիրար կը ջարդէին տիրացուական վէճերու պատճառաւ. և իւր այս գործունէութեան շնորհիւ էր որ, ինչպէս լրագիր ընթերցողք կը յիշեն, յայնժամ Լոնտրայէն աշխարհի չորս կողմը հեռագրեր ղրկուեցան՝ Տիարպէքիրի հայոց վայրագ գործերը ծանուցանելու:

Բայց միայն ասոնք չեն եղած պ. Թովմաս Պօյաճեանի ծառայութիւններն առ ազգն: Արդէն ամեն Տիարպէքիրցի բողոքական կը վկայէ թէ երբ տեղւոյն բողոքականաց վարժարանին մէջ հայոց պատմութիւն կը դասախօսուէր, պ. Թովմաս Պօյաճեան ինք էր որ այս ուսումը վերցուց դըպրոցէն, ըսելով թէ տղայք հայոց պատմութիւնն իբր վէպ կրնան կարդալ և զբօսնուլ, բայց չարժեր որ դպրոցի մէջ ուսման առարկայ ընեն զայն: Տիարպէքիրի ազգային իշխանութիւնք կը վկայեն թէ երբ որ և է հարստահարութեան տեղեկագիր մը կը տանէին պ. Թովմաս Պօյաճեանին՝ իբրև Անգղիական հիւպատոսի փոխանորդին, պ. Պօյաճեան թէ այն տեղեկագրերն, և թէ ուրիշ հայ աղբիւրներէ եկող նմանօրինակ բոլոր տեղեկագրերը չափազանցեալ նկատելով, հաւատ չէր ընծայեր, և նոյն բանը պ. Թրօթթըրի առջև ալ ըսելով, ի վերջոյ կը յաջողէր հայերն իբրև ստախօս և զրպարտիչ ներկայել Անգղիոյ ներկայիչին առջև, թէև գրուած բաները կրնային կատարելապէս ստոյգ